

УДК 378.567/87:78
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).07

ЗМІСТ І СТРУКТУРНІ СКЛАДНИКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

© Дідур А., 2023

Андрій ДІДУР

аспірант,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0009-0004-2698-2257>

Ключові слова: толерантність, педагогічна толерантність, майбутні педагоги професійної освіти, студенти, складники, компоненти, рівні.

У статті презентовано структуру педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти. Здійснено аналіз досліджуваного феномену як міждисциплінарної, інтегрованої, поліфункціональної особистісної якості сучасного педагога. Установлено, що анонсований феномен охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-раціональний, комунікативно-діяльнісний, перцептивно-рефлексивний компоненти. Запропоновано критерії та показники сформованості педагогіч-

ної толерантності, кожен із яких корелює зі змістово-концептуальним наповненням виявлених компонентів. Конкретизовані компоненти професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти володіють міцним зв'язком, що відбиває не сумарний, а інтегративний характер феномену. На основі визначення змісту та структури професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти, а також з урахуванням наявних вимог щодо якості та результатів професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти, звертаючись до тенденцій вимірювання сформованості різноманітних педагогічних феноменів в експериментальних дослідженнях, виокремлено чотири рівні сформованості анонсованої толерантності: початковий (нейтрально-конфліктний) рівень; середній (задовільний) рівень, достатній (статусний) рівень, високий (рефлексивний) рівень.

Актуальність проблеми. Реформування системи освіти, проголошення заasad гуманізму, індивідуалізації навчання, особистісного розвитку привернули увагу дослідників до вивчення феномену толерантності в педагогічному аспекті. Толерантність у контексті професійної взаємодії педагога професійної освіти та студентів визначає можливості особистісного саморозвитку суб'єктів освітнього процесу, активне засвоєння різних способів пізнавальної діяльності, відкритість до нових освітніх можливостей. Педагог професійної освіти є однією із ключових постатей у реалізації задекларованого підходу. Адже він не тільки здійснює передачу знань, формування вмій і навичок, а й психологічно впливає на розвиток здобувачів професійної освіти. У міжособистісному спілкуванні особливої ролі набуває розвинена особистість педагога професійної освіти, у зв'язку із цим об'єктом пильної уваги академічної спільноти стають індивідуально-психологічні особливості особистості педагога, що сприяють створенню атмосфери відкритості та довіри, толерантної поведінки у педагогічній взаємодії [4]. Однією з важливих якостей сучасного портрета педагога професійної освіти є педагогічна толерантність. Очевидно, що формування окресленого феномену доцільно забезпечувати ще під час навчання у ЗВО. Водночас його складність і багатогранність спрямовують до виокремлення *структурних складників*, що дасть змогу визначити вектори методичних впливів під час подальшої експериментальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про науковий інтерес сучасних науковців до проблеми формування та розвитку професійної толерантності майбутніх педагогів. Так, у напрацюваннях Т. Атрощенко презентовано теоретичні та практичні аспекти формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи [1]. Т. Варенко дослідив сутність і структуру педагогічної толерантності майбутнього вчителя [2]. Слушними є висновки І. Волощук і А. Вакуліна щодо

методичних векторів розвитку толерантних якостей майбутніх учителів у системі фахової підготовки [3]. Доповнення цієї проблематики відображено в доробках Г. Гайдук, зокрема в моделі структурної організації професійної толерантності педагога [4], К. Гнатівської [5] та інших.

Ю. Гордієнко спрямував свої зусилля на дослідження питання формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи [6]. Апетлював до переконання А. Молчанової, що толерантність є ціннісною основою професійної діяльності педагога [8].

Б. Кіндратюк і С. Литвин-Кіндратюк вивчають проблематику розвитку професійної толерантності педагога та звертають увагу на організаційні аспекти самовдосконалення майбутніх педагогів на основі діагностики схильності до професійної діяльності [7]. У працях І. Палько крізь призму пояснення основних положень професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів витлумачено структурні складники міжкультурної толерантності [9]. Е. Попова та В. Жуков розробили педагогічне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності школярів [10]. Проте проблематика змісту та структури педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти як результату підготовки у ЗВО не набула достатнього витлумачення в науковій літературі.

Метою статті є виявлення змісту та конкретизація структурних складників педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

1) актуалізовано проблему формування педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти;

2) виявлено специфіку професійної діяльності майбутніх педагогів професійної освіти, на цій основі конкретизовано компоненти педагогічної толерантності як важливого ресурсу організації ефективної педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Вивчення сучасних соціально-економічних умов, у яких працюють нині педагоги професійної освіти, вивчення вимог, що висувуються до результатів їхньої професійної підготовки, засвідчує, що для ефективної реалізації професійних функцій вони мають не лише володіти професійними знаннями, а й демонструвати професійно важливі якості, серед яких важливу роль відіграють готовність і здатність до конструктивної неконфліктної взаємодії, що передбачає знання та застосування принципів, методів, інструментів міжособистісних і ділових комунікацій, умінь працювати в команді, умінь запобігати проблемним ситуаціям і виходити з таких, обстоювати власну позицію, беручи до уваги думку інших, здатність до рефлексії тощо.

Презентовані якості не вичерпують змісту педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти, натомість доповнюють його. У нашому дослідженні педагогічна толерантність презентується як різновид професійної толерантності, однак уважали за необхідне розширити змістово-сміслові рамки досліджуваного феномену, оскільки його сенс пов'язаний не тільки із професією педагога професійної освіти, але і з виконанням педагогічних функцій.

Особливістю професійної діяльності майбутніх педагогів професійної освіти нині є поєднання управлінської та педагогічної діяльності, оскільки сучасний педагог, з одного боку, є управлінцем, а з іншого боку, здійснює педагогічні функції. На думку Ю. Гордієнко, в особистості толерантного педагога має поєднуватись низка різноманітних характеристик, серед яких:

- гуманність, що виявляється в увазі до внутрішнього світу студентів, відмови від методів примусу;
- рефлексивність, що передбачає аналіз власних педагогічних дій;
- відповідальність, що характеризується проявом внутрішньої сили під час ухвалення педагогічних рішень;

– гнучкість, що включає вміння ухвалювати рішення залежно від обставин та складу учасників подій;

– упевненість у собі, що визначає адекватну оцінку своїх здібностей долати професійні перешкоди;

– перцепція, що характеризується вмінням проникати у внутрішній світ здобувачів освіти;

– емпатія, що означає співпереживання проблемам інших тощо.

У педагогічній науці нині немає єдиної позиції щодо витлумачення структури педагогічної толерантності. У межах наукової розвідки вважали, що педагогічна толерантність є складником професійної компетентності майбутніх педагогів професійної освіти. Водночас існує як окремих феномен, якому властива власна структурна цілісність, що характеризується відкритістю та гнучкістю.

Аналіз загальнонаукового підходу до визначення функцій професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти та теза про те, що толерантність базується на таких моральних і морально-етичних категоріях, як повага, справедливість, совість, милосердя, гідність, честь, дозволяє об'єднати всі названі елементи та вимагає безумовного їх дотримання. Апелюючи до цієї тези, виокремимо функції, що визначають зміст професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти: інформаційна, смислова, емотивна, функцію розуміння, нормативно-регулююча функція, виховна, інтегративна, управлінська. Взавши до уваги погляди різних дослідників, які раніше вивчали проблеми толерантності в суспільстві, застосували їх до проблематики дослідження та припустили, що структурними складниками професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти є такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний, когнітивно-раціональний, комунікативно-діяльнісний, перцептивно-рефлексивний* (рис. 1).

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти інтегрує цілі,

Рис. 1. Структурні компоненти професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти

потреби, мотиви, ціннісні настанови, а також спрямованість розвивати педагогічну толерантність у професійній діяльності. Його критерієм є готовність і здатність до конструктивного діалогу та співпраці з різними суб'єктами освітньої діяльності. Показниками сформованості мотиваційної сфери можуть виступати індекс емпатійності та спрямованість особистості майбутніх педагогів професійної освіти.

Висока конфліктність професійних відносин «учитель – учень», як зазначають дослідники, є наслідком нездатності випускників ЗВО вести діалоги, відсутності гнучкості, мобільності. Нерозвиненість толерантного мислення, недосконалість регулятивно-організаторських, управлінських, комунікативних навичок з позиції толерантної взаємодії, умінь саморегуляції у процесі педагогічного спілкування, неволодіння способами врегулювання напружених конфліктних ситуацій ведуть до зниження ефективності освітнього процесу. Адже педагоги професійної освіти – носії та транслятори ідеалу культури в суспільстві – повинні володіти особистіс-

ними якостями, прояв яких у педагогічно доцільних діях необхідний для успішного вирішення професійних завдань [2]. Тому одним із структурних складників педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти визначено *когнітивно-раціональний*.

Третій компонент професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти – *комунікативно-діяльнісний* – інтегрує вміння здійснювати продуктивну взаємодію на засадах співробітництва, конструктивного діалогу, взаємної поваги та довіри. Критерієм розвитку комунікативно-діялісного компонента можна вважати вміння вибрати оптимальний стиль керівництва й організувати продуктивну комунікативну взаємодію студентів з урахуванням чинника різноманіття. Показниками сформованості комунікативно-діялісного компонента виступають, зокрема: реальна соціальна прийнятність, реальна соціальна експансія, комунікативна толерантність, стиль керівництва.

Четвертий компонент професійної толерантності майбутніх педагогів про-

фесійної освіти – *перцептивно-рефлексивний компонент*, він відбиває вміння свідомо контролювати рівень особистісних досягнень і результатів власного професійно зорієнтованого розвитку; сформованість таких якостей і властивостей, як: здатність до самоаналізу, спрямованість на співпрацю, взаємодію. Критерієм розвитку перцептивно-рефлексивного компонента можна вважати вміння аналізувати й оцінювати ступінь прояву педагогічної толерантності в різних ситуаціях професійної діяльності педагога професійної освіти. Основними показниками сформованості перцептивно-рефлексивного компонента педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти є: вияв креативності у вирішенні конфліктів; здатність до організації позитивного мікроклімату в колективі; стресостійкість; здатність до саморозвитку.

Названі компоненти професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти міцно пов'язані один з одним, що відбиває не сумарний, а інтегративний характер. Такий взаємозв'язок забезпечує реалізацію виділених нами функцій професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти. Це зумовлено тим, що досліджуваний феномен у межах наукової розвідки виступає як цілісне особистісне утворення.

На основі визначення змісту та структури професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти, а також з урахуванням наявних вимог щодо якості та результатів професійної підготовки студентів у ЗВО, звертаючись до тенденцій вимірювання сформованості різноманітних педагогічних феноменів в експериментальних дослідженнях, виокремлено чотири рівні сформованості анонсованої толерантності. Вектором для їх опису є ступінь самостійності прояву професійної толерантності в майбутніх педагогів професійної освіти. Процес формування професійної толерантності дає змогу відстежити її рівне-

ві прояви за низкою показників, серед яких: наявність адекватної самооцінки; безпосередня емоційна оцінка; усвідомленість мотивації толерантності; характер спільної діяльності; ситуативне емоційне ставлення; ступінь рефлексивної активності; залежність від зовнішніх умов, професійних ситуацій, у які потрапляють педагоги.

Презентуємо рівні розвитку професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти: початковий (нейтрально-конфліктний) рівень; середній (задовільний) рівень, достатній (статусний) рівень, високий (рефлексивний) рівень.

Така структура професійної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти зумовлює її толерантності, що виявляється в інтегративній функції. У педагогічній взаємодії ця функція, визначаючи силу мотивації соціальної діяльності, забезпечує асиміляцію інформації суб'єктів, які взаємодіють; ставлення педагога професійної освіти до оточення на основі ціннісно-орієнтаційної єдності; збереження принципу свободи особистості тощо.

Висновки. Структура педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти відбиває міждисциплінарний, інтегрований, поліфункціональний характер досліджуваної особистісної якості сучасного педагога. Педагогічна толерантність охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-раціональний, комунікативно-діяльнісний, перцептивно-рефлексивний компоненти, кожен із яких діагностується за сукупністю показників і критеріїв. Необхідність вимірювання сформованості педагогічної толерантності майбутніх педагогів професійної освіти спрямувала до конкретизації рівнів, описові характеристики яких відбито згідно з такою градацією: початковий (нейтрально-конфліктний) рівень; середній (задовільний) рівень, достатній (статусний) рівень, високий (рефлексивний) рівень.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Атрощенко, Т.** (2017). Теорія і практика формування міжетнічної толерантності майбутніх вчителів початкової школи : методичні рекомендації до вивчення спецкурсу для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня магістр. Мукачево : МДУ, 24.
2. **Варенко, Т.** (2009). Сутність і структура педагогічної толерантності майбутнього вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : збірник наукових праць*, 6, 52–56.
3. **Волощук, І., & Вакуліна, А.** (2020). Розвиток толерантних якостей майбутніх вчителів у системі фахової підготовки. *Науковий вісник Львівської академії. Серія «Педагогічні науки»*, 7, 20–25.
4. **Гайдук, Г.** (2018). Модель структурної організації професійної толерантності педагога. *Психологічні перспективи*, 32, 73–84. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-73-84>.
5. **Гнатівська, К.** (2022). Формування толерантності в майбутніх педагогів у процесі навчання у ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*, 88, 60–64.
6. **Гордієнко, Ю.** (2017). Формування педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 20.
7. **Кіндратюк Б., & Литвин-Кіндратюк, С.** (2023). Організація самовдосконалення майбутніх педагогів на основі діагностики схильності до професійної діяльності : методичні рекомендації. Вид. 2-ге, випр. і доп. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 53.
8. **Молчанова, А.** (2013). *Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 188.
9. **Палько, І.** (2023). Основні положення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у контексті формування міжкультурної толерантності. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (1), 60–65.
10. **Попова, Е., & Жуков, В.** (2020). Педагогічне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності школярів. *Теорія та методика навчання та виховання : збірник наукових праць*, 49, 67–79.

REFERENCES

1. **Atroshchenko, T.O.** (2017). *Teoriya i praktyka formuvannya mizhetnichnoyi tolerantnosti maybutnikh vchyteliv pochatkovoyi shkoly: metodychni rekomendatsiyi do vyvchennya spetskursu dlya studentiv spetsial'nosti 013 "Pochatkova osvita" osvith'oho stupenya mahistr* [Theory and practice of formation of interethnic tolerance of future primary school teachers: methodical recommendations for studying a special course for students of specialty 013 "Primary education" with a master's degree]. Mukachevo: MDU, 24. [in Ukrainian]
2. **Varenko, T.K.** (2009). Sutnist i struktura pedahohichnoi tolerantnosti maibutnoho vchytelia [The essence and structure of pedagogical tolerance of the future teacher]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova : zb. nauk. prats. – Scientific journal of the M.P. Drahomanov National University of Applied Sciences: coll. of science works*, 6, 52–56 [in Ukrainian]
3. **Voloshchuk, I. A., & Vakulina, A.V.** (2020). Rozvytok tolerantnykh yakosteï maibutnikh vchyteliv v systemi fakhtovoi pidhotovky [Development of tolerant qualities of future teachers in the professional training system]. *Nauk. visn. Lotnoi akademii. Seria : Pedahoh. Nauky – Science release Flight Academy. Series: Teacher. Sciences*, 7, 20–25 [in Ukrainian].
4. **Haiduk, H.A.** (2018). Model struktornoï orhanizatsii profesiinoï tolerantnosti pedahoha [Model of Structural Organization of Professional Teacher's Tolerance]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects Journal*, 32, 73–84. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-73-84> [in Ukrainian].
5. **Hnatovska, K.S.** (2022). Formuvannya tolerantnosti u maibutnikh pedahohiv u protsesi navchannia u ZVO [Formation of tolerance in future teachers in the process of training in higher education institutions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of M.P. Drahomanov NPU*, 88, 60–64 [in Ukrainian].
6. **Hordiienko, Yu.A.** (2017). Formuvannya pedahohichnoi tolerantnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov pochatkovoi shkoly [Formation of pedagogical tolerance of future teachers of foreign languages in elementary school]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. Kyiv, 20. [in Ukrainian].
7. **Kindratiuk, B., & Lytvyn-Kindratiuk, S.** (2023). Orhanizatsiia samovdoskonalennia maibutnikh pedahohiv na osnovi diahnostryky skhylnosti do profesiinoï diialnosti [Organization of self-improvement of future teachers on the basis of diagnosis of propensity for professional activity]: metod. rekom. Vyd. 2-ge, vypr. i dop. Ivano-Frankivsk : Prykarpat. nats. un-t im. V. Stefanyka, 53 [in Ukrainian].
8. **Molchanova, A.O.** (2013). *Tolerantnist' yak tsinnisna osnova profesynoyi diyal'nosti pedahoha: posibnyk* [Tolerance as a value basis of a teacher's professional activity: a manual]. Kyiv:

Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy, 188 [in Ukrainian].

9. **Palko, I. (2023).** Osnovni polozhennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u konteksti formuvannia mizhkulturnoi tolerantnosti [The main provisions of the professional training of future social teachers in the context of the formation of intercultural tolerance]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka – Pedagogical sciences: theory and practice*, (1), 60–65 [in Ukrainian].

10. **Popova, E.V., & Zhukov, V.P. (2020).** Pedahohichne zabezpechennia protsesu pidhotovky maibutnikh uchyteliv do vykhovannia tolerantnosti shkolariv [Pedagogical support of the process of preparing future teachers for the education of tolerance in schoolchildren]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia : zb. nauk. pr. – Theory and methods of teaching and upbringing : coll. of science pr*, 49, 67–79 [in Ukrainian].

Andrii DIDUR

CONTENT AND STRUCTURAL COMPONENTS OF PEDAGOGICAL TOLERANCE OF FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL EDUCATION

The article presents the structure of pedagogical tolerance of future teachers of professional education. An analysis of the studied phenomenon as an interdisciplinary, integrated, multifunctional personal quality of a modern teacher was carried out. It was established that the announced phenomenon includes motivational-value, cognitive-rational, communicative-active, perceptual-reflective components. Criteria and indicators of the formation of pedagogical tolerance are proposed, each of which correlates with the substantive and conceptual content of the identified components. The concretized components of professional tolerance of future teachers of professional education have a strong connection, which reflects the integrative nature of the phenomenon, rather than the total. Based on the definition of the content and structure of the professional tolerance of future teachers of vocational education, as well as taking into account the existing requirements for the quality and results of professional training of students in higher education institutions, referring to the trends of measuring the formation of various pedagogical phenomena in experimental studies, four levels of the formation of the announced tolerance are distinguished: initial (neutral-conflict) level; average (satisfactory) level, sufficient (status) level, high (reflective) level.

Key words: tolerance, pedagogical tolerance, future teachers of professional education, students, components, components, levels.